

MOTÍV CESTY DO SVETA V REISELOVEJ SKLADBE NESKUTOČNÉ MESTO

Jaroslav VLNKA¹

ABSTRACT

THE MOTIVE OF THE JOURNEY TO THE WORLD IN REISEL'S COMPOSITION NESKUTOČNÉ MESTO

The study The motive of the journey to the world in Reisel's composition Neskutočné mesto focuses on the analysis of the subject motif in the well-known poetic composition of Vladimír Reisel, an important representative of the generation of surrealism, which culminated avant-garde tendencies in Slovak literature. Through the mentioned motif and its variant, the author creates a specific atmosphere and theme of this poetic composition. The study takes note of the inspiration, form and context of the work, deals with literary relations and time-space contexts. In this context, the composition sounds like a personal memory of youth and, at the same time, a serious statement about historical changes that had a significant impact on individual being and social life.

KEYWORDS

Surrealism, motive of the journey to the world, train journey motif, context, historical reality

ÚVOD

Pomenovanie štúdie Motív cesty do sveta... sme vybrali podľa názvu jednej kapitoly posmrtno vydaných pamätí Vladimíra Reisela *Vidím všetky dni* (2017). Tento motív, spoločne so svojím motivickým variantom alebo jednotlivou tematickou zložkou (Všetička, 1992), teda s motívom cesty vlakom, ktorý poukazuje na preferovaný dopravný prostriedok, akým sa zvyčajne realizuje táto cesta do sveta, vystihuje špecifickú podobu poézie Vladimíra Reisela. V tvorbe tohto nadrealistického básnika, výrazného predstaviteľa medzivojnovkej poézie nachádzame pomerne vysokú mieru pohyblivosti lyrického hrdinu, ktorej príčinu môžeme hľadať v jeho lokálnej príslušnosti, v príbehu života, ako aj v dobe zásadných spoločensko-historických premien, v ktorej Reisel ľudsky a autorsky dozrieval. V tejto štúdii sa zameriame na reprezentatívnu básnickú skladbu *Neskutočné mesto* (1943), ktorá sa žánrovým zaradením (pásmo) vymyká spomedzi básnických zbierok V. Reisela so surrealistickou poetikou, ale tieto zbierky ako celok charakterizuje a stáva sa objasnením poézie autora i výkladom poézie jeho nadrealistických vrstovníkov (Pišút, 1978). Rámčujúci motív cesty vlakom a následnej prechádzky mestom, ktoré lyrický hrdina postupom času už nespoznáva a odcudzuje sa mu, v spojení s motívom tajomnej ženy a motívom pochemúrnej noci v tejto skladbe prerastá do potreby úniku z nepriaznivej reality do neskutočna (t. j. do sveta fantázie, snov a uskutočnených plánov), ale zároveň, oveľa zreteľnejšie poukazuje na rozpad reality, stratu oporných bodov, ideálov a plánov, na zánik poznaného sveta a zmenu životnej orientácie.

HLAVNÁ ČASŤ PRÍSPEVKU

¹ PaedDr. Jaroslav Vlnka, PhD., Katedra slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity J. Selyeho v Komárne, Bratislavská cesta 3322, 945 01 Komárno, Slovenská republika, e-mail: vlnkaj@ujss.sk

Básnická skladba *Neskutočné mesto* má epický pôdorys, zreteľný náznak deja, je časovo i priestorovo ukotvená a predstavuje pre nadrealizmus netypickú žánrovú formu pásma. Vznik tohto žánru súvisí s poetikou nadrealizmu a aj samotná skladba V. Reisela je inšpirovaná tvorbou zakladateľa žánru, francúzskeho básnika Guillaumea Apollinairea, obsahuje početné odkazy na skladbu *Edison* od Vítězslava Nezvala, na dielo Blaisa Cendrarsa *Veľká noc v New Yorku* i na rozsiahlu báseň Ladislava Novomeského *Nedela* (Winczer, 2000).

Žánrové znaky pásma, ako voľné radenie predstáv, asociácie mihotajúcich obrazov reality, spomienok a zážitkov, preskupovanie kontextov obsahujú viacero faktografických momentov. Básnik Reisel zachytáva spoločensko-historické súvislosti, prienik rôznych vplyvov, je evidentné, že prijíma stimuly tvorivého, profesijného a ľudského formovania.

Dejový rámec *Neskutočného mesta* tvorí počiatočná cesta vlakom z dôverne známeho prostredia rodiska na Hornom Ponitří, odkiaľ lyrický subjekt v mladosti odchádza, sprevádzaný perspektívou nádeje i obavami. Reálna cesta za vzdelaním a zároveň metaforický posun k novým obzorom a zdrojom inšpirácie má zjavne autobiografické prvky. Vladimír Reisel zaznamenáva a reflektuje vlastný príchod na Filozofickú fakultu Karlovej univerzity a svoj pobyt v Prahe. Zachytáva nasávanie magickej atmosféry počas prechádzok ulicami veľkomesta, kam prišiel zrealizovať svoje plány a predstavy o lepšom živote, do ktorých sa vkráda čosi pochmúrne, nezvratné a osudové. Historická realita, ktorá spečatila zánik Československa po okupácii Česka nacistickým Nemeckom. V dôsledku čoho básnik nakoniec zaznamenáva vynútený odchod z mesta.

Časovo-priestorové situovanie skladby sa v podstate prekrýva s časom a miestom Reiselovho vysokoškolského štúdia v rokoch 1937 až 1939 v Prahe. „*Mal som síce možnosť dostať sa na univerzitu do Bratislavy, no ja som silou-mocou chcel študovať v Prahe,*“ – s odstupom času spomína básnik (Reisel, 2017, s. 69). Vtedy metropola spoločného štátu (Československa – Praha), ktorá v titule skladby figuruje ako „neskutočné mesto“, reprezentuje vysnívané miesto, obývané inšpiratívnymi umelcami a vedcami, ale aj z pohľadu finančných možností mladého básnika predstavuje takmer nedosiadateľný ideál.

Moderným veľkomestom, ktoré dovtedy poznal „z *Nezvalovej poézie, či z románov svojich obľúbených českých prozaikov*“ (Reisel, 2017, s. 70) je mladý Reisel očarený, no zároveň sa ho zmocňuje zlé tušenie a napokon sa zdrží v ňom iba krátko. V pohnutých časoch historických premien sa Praha stáva rozplývajúcou sa fatamorgánou. Pražské štúdia predčasne ukončí prestupom na bratislavskú univerzitu. Spôsobí to vpád tvrdej reality do krehkého sveta mladíckych plánov, realizáciu snov ukončuje vyššia moc a dejinné pohyby. Nastáva rozpad Československa, vypukne 2. svetová vojna, z jedného štátu sa stávajú dva štáty, z ciest do Prahy je cesta za hranicu nemožného, z bdelého snívania a ideálov zostanú nenaplnené túžby. V tomto kontexte skladby na základe spracovaných podnetov motív cesty vlakom naspäť domov nadobúda symbolickú hodnotu, predstavuje sklamané nádeje, podobne ako vo výklade snov podľa Sigmunda Freuda (Freud, 2021).

Typický protiklad medzivojnovkej poézie domov a svet, charakteristický kontrast dediny a mesta nadobúda v skladbe Vladimíra Reisela *Neskutočné mesto* iný rozmer, je vnímaný v novom zornom poli v dôsledku prevratných historických premien naruby. Básnik reflektuje atmosféru spoločensko-politických pomerov prinášajúcich i hrozbu vojnového konfliktu. V tejto perspektíve je mesto plné nástrah a prestáva byť bezpečným miestom a svet, najmä ten okolitý, prestáva byť lákadlom a šancou, domov sa stáva bezpečnejším miestom, vidiek (zdanlivo) pokojným útočiskom. Autor takto postupne zisťuje, že všetky istoty sú dočasné.

Reisel najskôr vyjadruje pocit vymanenia sa z dôverne známeho prostredia sprevádzaný pochmúrnymi náladami. Lyrický hrdina zrástol s priestorom domova natoľko, že odchod z rodného kraja a súvisiace zmeny, možné zlepšenie života a nájdenie vlastného miesta vo svete, vníma s obavami. Odchod predstavuje komplikovaný spôsob oslobodenia z bolestného

křča: „*Dnes odídem / A nikdy sa nevrátim / Lebo je chladné septembrové ráno / A matke za každým slovom vypadne slza*“ (Reisel, 1989, s. 271). Na odchod lyrického hrdinu sa vzťahuje presvedčenie: „*nikdy sa nevrátim*“, ktoré obsahuje potenciál zmeny hierarchie hodnôt, prerod osobnosti, stigmatizovanie časopriestorom. Je to prirodzený strach neskúseného mladíka pred nutnosťou životného posunu a sériou skúšok v procese jeho dozrievania. Túto emóciu nemusíme brať doslovne. V povzdychu „*A potom nekonečná cesta vlakom / Ach keby sa vlaky vracali stále na to isté miesto*“ (Reisel, 1989, s. 271) sa mieša neistota zo straty bezpečia domova, obavy z pretrhnutých rodinných, priateľských väzieb a znepokojenie z pobytu v neznámom prostredí.

Do naplňania zámerov, ktoré tvoria malé dejiny mladíka vstupuje osud a historický vývin sveta, ktorý zariadi individuálne záležitosti neočakávaným spôsobom. Lyrickým hrdinom zrazu preniká neurčitý pocit vnútorného chaosu, do ktorého sa premieta žalostná vonkajšia realita: „*V ošklivom meste smrti sviati bledé nalomené slnce*“ (Reisel, 1989, s. 271). Ukazuje sa, že „*konkrétne spoločenské reálie sú (...) v básni celkom zrejmé, aj keď sú zakomponované do všeobecného obrazu a nadrealistickej metaforiky*“ (Plutko, 1989, s. 58). Nadrealistický básnik sa pritom snaží postihnúť komplikovanosť prítomného okamihu, ktorým preniká pominuteľnosť, vystihnúť nezvratnosť ľudských osudov blížiacich sa svojmu naplneniu, dotknúť sa slovom podstaty jestvovania a *vyjadriť nevyjadriteľné*. Útulný priestor domova a rodnej dediny vstupuje v skladbe Neskutočné mesto do vzťahu s nepredvídateľnou pulzáciou veľkého sveta a príťažlivého veľkomesta, ktoré takisto čaká špecifický osud. Personálna izolácia lyrického hrdinu po príchode do „*neskutočného*“ mesta pramení z množstva ľudí, ktorými je násobená osamotenosť individuality rozplývajúcej sa v dave, strácajúcej sa v nekonečnej spleti mestských uličiek.

Proces prijateľnej premeny osobnosti spojený s obavami nie je v rozpore s pocitom nostalgie cestujúceho v uzavretom kupé, ktorú vyvoláva vzdiaľovanie domova na ceste vlakom. Vďaka nostalgii a spomienkam na vzťahy v nedávnej minulosti sa lyrický hrdina cíti posilnený, čo jeho obavy zmierni. Minimalizovaný, statický priestor vlakového kupé obmedzujúci pohyb navyše v tejto skladbe vytvára dojem surrealisticky bizarného stretnutia s dynamickou podstatou cesty nekonečným, šírím, otvoreným a menlivým priestorom pestrej jesennej prírody. Básnická skladba V. Reisela ponúka tiež niekoľko zvláštnych stretnutí osamelého chodca pražskými uličkami s neskutočnom, čiastočne v zmysle tézy Andrého Bretona o stretnutí dáždnika a šijacieho stroja na operačnom stole (Breton, 2005), čiastočne z pozície od spoločnosti oddeleného ambivalentného flaneura, nestranného svedka mestského života, ktorého prechádzky sú sprevádzané rozličnými asociáciami.

Ústup z pozície vyznačených nadrealistickým programom sa prejavuje v intenciách žánru pásma, najmä na úrovni jazyka, svedčí o ňom jazykový stavebný materiál, priam hovorový prejav, ktorým autor poukazuje na spätosť s problematikými reálnymi predobrazmi. Možno povedať, že úzkosť a sklúčenosť lyrického hrdinu majú celkom konkrétne príčiny a básnik ich aj explicitne pomenováva (Plutko, 1989). Inými slovami, prepojenie na realitu sa javí ako veľmi zväzujúce a určujúce. V dôsledku tvorivého aktu sa realita stáva pochopená lyrickým hrdinom, pretvára sa a mení, ustupuje textu, prostredníctvom ktorého sa autor vyrovnáva s historickými okolnosťami tejto etapy vlastného života. Odchod na pražské štúdiá, ktorý zachytáva autobiografia básnika nachádzame v spojitosti (nie podobnosti) s putovaním lyrického hrdinu cez vlastnú minulosť a spomienky do neskutočného mesta, aby sa dozvedel kým je a kde patrí, pochopil kam speje prítomné dianie a zhmotnil predstavy o možnej kataklizme ľudstva.

Skúsenostný komplex autora podnecuje strastiplné putovanie zo skutočnosti do neskutočna, ktoré predstavuje všetko dovtedy nepoznané, nezažité a neprebádané. Takisto ide aj o spravidla neúspešné približovanie lyrického hrdinu k druhej osobe, s príslubom vzťahu, kto-

rom by sa naplno mohla rozvinúť jeho osobnosť. Tento prísľub v skladbe zosobňuje „*dáma v čiernom závoji*“ – tajomná neznáma, ktorej sa básnik opakovane prihovára, avšak je to márne úsilie. Záhadná žena reprezentuje vzťah bez perspektívy, hoci nakoniec dostáva reálne meno „Emília“, počiatočná možnosť rozchodu zase dostane reálne kontúry. Záverečné gestá rozlúčky „*Zbohom Emília / Zbohom neskutočné mesto*“ (Reisel, 1989, s. 305) sú tak adresované žene, s ktorou sa lyrický hrdina rozchádza i mestu, z ktorého odchádza. Pričom tieto rozchody a odchody sú nasiaknuté atmosférou životných míľnikov, majú historický presah a obsahujú zlú predtuchu toho, čo môže v dôsledku situácie vojny nastať. Praha tak v samotnom závere básnickej skladby „*nadobúda v slede paralelných metaforických obrazov antropomorfizované črty ženy milenky*“ (Juhasová, 2011, s. 45). Autor prelína a obdobne pointuje obe tieto línie, zjednocuje líniu rozchodu so ženou s líniou odchodu z mesta a uzatvára: „*A bola to predsa najstrašnejšia nostalgia / Odchádzať odchádzať s myšlienkou na ženu ktorú sme neprestali milovať*“ (Reisel, 1989, s. 305). Počas tejto cyklickej cesty k sebauvedomovaniu lyrického hrdinu a jeho uvedomovaniu si sveta spontánne sa odкрýva i vnútorný svet autorovej tvorivej osobnosti. Priestory fantázie, sna, ideálov a času reálneho prežívania a spomienok vykazujú viacero prienikov a prepojení.

Jadro svojej básnickej skladby Reisel situoval do modernej aglomerácie, ktorá atmosférou pripomína obrazy Joana Miróa, Andrého Massona, no najmä obraz Paula Delvauxa *Spiace mesto* (1938). Podobným spôsobom je Neskutočné mesto podmanivé, ale i chladné a dielo možno v istom zmysle považovať za vizuálnu báseň odкрývajúcu viscerálny svet lyrického hrdinu, ktorý sa pohybuje v neznámom prostredí ako pozorovateľ, pričom bezprostredné kontakty a priame interakcie s okolím sú minimálne. Navonok odmerané mondénne prostredie naplňa množstvo osobných reminiscencií. Navyše pod „*šeredným*“ povrchom vecí sa črtajú zaujímavé príležitosti: „*Všade sa ti otvára divadlo nové ale žiarivé / A všetky ženy / Idú do tohto divadla / Krásne jak poklad zbojníka / Jak nostalgia ukrutníka*“ (Reisel, 1989, s. 274).

V prvej časti pásma sa lyrický hrdina ocitá v meste „*básnikov a holubov*“, v uliciach, po ktorých „*blúdil Gillaume Apollinaire*“ (Reisel, 1989, s. 275) a v druhej časti sa postupne z neho sťahuje, pričom vytvára dojem akoby sa prebúdzal a vracia sa do východiskovej pozície „*rotačnej*“ cesty vlakom, ktorá spája výrazné momenty zážitkov, fragmenty priestoru na princípe montáže podmienenovej revíziou individuálnej minulosti. Samotný odchod z mesta spojený s rozchodom, ktorý „*jedného dňa dostal presný tvar smrti*“ poukazuje z pozície lyrického hrdinu na jeho „*krátky zápas s hydrou*“ (Reisel, 1989, s. 304), čiže na obrazný súboj s fašizmom. Vzhľadom na situáciu vykresleného mesta pod diktátom nacistického režimu hitlerovského Nemecka, v ktorom nebolo možné zotrvať a súčasne pokračovať vo vzťahu, odchod sa realizuje na základe uvedomenia si utópie zhmotňovania tejto predstavy.

V nasledujúcich veršoch skladby sa spomaľuje a mení charakter pohybu. Prebieha už len zotrvačne, po osi rotácie, ktorá obkolesuje a vymedzuje singularitu vnútorného sveta lyrického hrdinu. Bolesťný odchod strieda emotívny návrat. Skúsenosť z kolobehu odchodov a návratov sa premietne do vedomia. V tomto okamihu akoby lyrický hrdina vykročil na schodnú, vychodenú modernistickú cestu introspekcie, smerujúcu „*z tieňov ku svetlu*“ (Vajanský, 1909, s. 3). Reisel v tomto duchu poznamená: „*Idem s batožinou predieram sa lesom strategických synov / Sám uprostred neznámeho sveta / Colníci ja prichádzam z noci*“ (Reisel, 1989, s. 271).

Básnická skladba Neskutočné mesto je založená na percipovaní rôznych asociatívnych spojitostí. Vzťahy sa vykrývajú rozpoložením, na ktoré odkazuje podstata synekdochy. Lyrický hrdina je obrazom neúplného človeka, torzom po stratenej polovici, vyrovnávajúci sa s rozchodom. Je opäť uvrhnutý k hľadaniu vlastnej celistvosti, na ktoré poukazujú zvláštne symboly sna (obchod s orientálnym tovarom, černochoch atď.). Žena, stratená polovica lyrického

hrdinu, odídená milenka, ako ju v skladbe opisuje Reisel „*je ešte stále anonymná a všeobecná ako všetky ženy, ktoré básnik stretáva sú si podobné i básnikov postoj k nim je všeobecný a nediferencovaný*“ (Plutko, 1989, s. 50). Konkrétnejší obraz individuálnej ženy sa vyhaŕňuje až v závere skladby a v okamihoch krátkeho zhmotnenia expanduje do nostalgickej spomienky. Napriek všetkému vynaloženému úsiliu takto zostáva neuchopiteľná a stratená, čím evokuje nenaplnený vzťah. V transpozícii entity týkajúcej sa tejto ženy na Prahu predstavuje aj historickými okolnosťami prerušenú nezavŕšenú sebarealizáciu. Básnik má tendenciu vnímať všedné problémy človeka v širších geopolitických súvislostiach. Štúdium, láska, Praha, okupácia, vojna. Avšak odkedy je paradox výsadou logiky, – „*ľudia sa stretávajú raz za jediným účelom rozchodu*“ (Plutko, 1989, s. 50), – po udalostiach ktoré predznamenávajú zánik, rozklad ako definitívne potvrdenie odchodu, rozchodu, prekvapivo môžeme očakávať *nemožné*. Zrazu sa objaví – podivná harmónia. „*Strata milovanej osoby spôsobuje zamilovanému bolesť, ktorá presahuje každú inú bolesť práve preto, že je transcendentálna a že ho nepostihuje ako jednotlivca skôr sa dotýka jeho essentia eaterna, v živote druhu*“ (Schopenhauer, 1992, s. 43).

Výsledkom vykresleného putovania, ktoré podporuje uplatnený žáner pásma, je aj perspektívny cieľ. Lyrický hrdina si odnáša skúsenosť pozitívnych momentov vzťahu a zážitok očarenia mestom, vnímanie kontextu zaostrené na aktuálnu situáciu. Vytvára si vlastnú predstavu sveta, oslobodzujúc sa od toho, čo mu nebolo súdené nájsť. Napriek nepriaznivým okolnostiam a odchodu, Praha sa v myšlienkach básnika zafixuje ako: „*dostredivé miesto návratov, nech sa vracia v čase kamkoľvek*“, pretože sa spája „*... s umením, poéziou, početnými osobnosťami*“ (Žemberová, 2017, s. 1), skrátka s inšpiratívnymi ľuďmi a podnetmi, ktoré výrazne poznačili jeho autorský rukopis.

Motív cesty do sveta nachádzame aj v ďalších básnických textoch Vladimíra Reisela. Napríklad v básni *Všetky noci všetky cesty* zo zbierky *Vidím všetky dni a noci* (1939) asociatívne rozvíja pomyslenie lyrického hrdinu na „*Všetky krajiny po ktorých som túžil v detstve*“ (Reisel, 1989, s. 80), ktoré prerastá do ambície prekročiť prah tajomných, pochemúrne atraktívnych predstáv, naznačených snovými symbolmi v texte: „*hlava čiernej ženy*“, „*žlté šedivej luny*“ alebo „*bledé čelá rýchlikov*“ a podobne (Reisel, 1989, s. 80–83).

Prejav nadšeného odhodlania lyrického hrdinu prejsť „*všetkými cestami*“, prezentuje jedinú „polyfunkčnú“ cestu: „*Skropeň krídlami polárnych mliečnych ciest / Trosky v očiach / Trosky nekonečných ciest / Kedysi som zabľúdil v ulici bez mena*“ (Reisel, 1989, s. 81). Táto cesta tiež nadobúda atribúty slepej uličky neprebádaného neskutočného mesta a vzbudzuje zamyslenie nad doterajším smerovaním v živote. Reiselovi ide o komplexnú premenu lyrického hrdinu, ktorý prostredníctvom hľadania nadobúda skúsenosti, získava nadhľad a následne vstupuje do pohlcujúceho víru „absolútneho“ sveta. V rovine textu „*ku vzniku a materializácii (konkretizácii) básnického obrazu v nevedomí prispievajú všetky pudové, do nevedomia zatlačené prvky*“ (Mojík, 1998, s. 39). Sledujúc autorský zámer, básnik vytvára obraz neprijateľného stavu s nutnosťou potrebnej transformácie a využíva účinný stimul bolesti – „*Zväzujú mi krk*“ (Reisel, 1989, s. 85), ktorá sa stáva predpokladom oslobodenia.

V básni *Vo vlaku stratená žena*, ktorá takisto pochádza zo zbierky *Vidím všetky dni a noci* (1939), je realizácia básnických predstáv zobrazená a zdynamizovaná motívom cesty vlakom. Žena, ktorá ignoruje lyrického hrdinu uvoľňuje jeho túžbu k odchodu: „*Odchádzam / Do hviezd*“ (Reisel, 1989, s. 147). Eskalácia napätia končí v (produktívnom) krči. Lyrický hrdina vstupuje do diania, ktoré sa vymyká spod kontroly. Dotyk s charizmou nedostupnej ženy v básni nazvanej *Poznám končiny kde sa nikto nestretne s nikým* z básnickej zbierky *Temná Venuša*, ktorá zahrňuje básne z rokov 1938–1940, avšak knižne vyšla až v roku 1967, upevňuje potrebu pokračovania v ceste a prezentuje zámer utvárania bytostnej celistvosti: „*Nikdy sa nevzdám / Obrazov ktoré som vytvoril / Ciest po ktorých som neprešiel*“ (Reisel,

1989, s. 252). Drastický obraz muža s *hlavou oddelenou od tela*, vracajúceho sa z ciest s *prázdnyimi rukami*, ktorým Vladimír Reisel pointuje svoju báseň, stále presahuje prvotná snaha podstupovať riziko.

ZÁVER

Motív cesty do sveta predstavuje cyklus večného návratu, skľučujúca púť v bludnom kruhu znázorňuje aj stúpanie po špirále a je zároveň cestou napredovania. Pričom závisí na perspektíve pohľadu. V básnickej skladbe Vladimíra Reisela Neskutočné mesto i v jeho nadrealistickej poézii sa objavuje aj v špecifický variant tohto motívu v podobe motívu cesty vlakom, ktorý predstavuje sémantický odtieň stotožnenej podstaty. Sú to dynamické motívy, ktoré strhávajú k pohybu, spôsobujú prekvapujúce, náhodné stretnutia a podnecujú ku konfrontácii rôznych časových rovín, spomienok a prítomného bytia, z ktorých rezultujú kvalitatívne posuny. Práve spracovanie motívu cesty vlakom dobre vystihuje povedané, pretože spája rôzne časové a priestorové koordináty. Vytvára kontrast statiky a dynamiky, pohybu bez pohnutia, kontrast lyrického hrdinu v uzavretom kupé, ktorý pozoruje krajinu ubiehajúcu za oknom. A predsa sa kvantita videného priestoru rovná aj inej ako externej hodnote prežívania, je zvnútornená. Súčasne beží film vlastných spomienok, ktoré si lyrický hrdina premieta a uvažuje o ďalšej existencii.

Pominuteľnosť prítomného bytia, ktorú motív cesty do sveta, či jeho konkrétum: motív cesty vlakom, ako skutočná, zmyslami vnímateľná skutočnosť, evokujú, patria do repertoáru tradičných tém poézie, ale potencia vniknutia do netušených dimenzií života, prienik do neznámych končín ľudského bytia, potvrdzuje nadrealistické programové zámery. Nové možnosti, ktoré sa lyrickému hrdinovi otvárajú sprevádza tieseň a prirodzené obavy. Uplatnením motívu cesty do sveta a motívu cesty vlakom sa Vladimírovi Reiselovi darí „vyjadriť premenlivosť a nestálosť faktov hmotnej skutočnosti ako aj nestálosť akýchkoľvek hodnôt. Tieto pohyblivé motívy dávajú nadrealistickej poézii plynulosť, dynamický charakter a dobre označujú jej významovú mnohoznačnosť“ (Tomčík, 1949, s. 104). Cesta, ktorú absolvuje lyrický hrdina v analyzovaných textoch nadrealistického básnika je zdanlivo cyklická, vedie z jedného bodu k viacerým alternatívam. Je to styčná cesta s nadčasovými, ľudskými hodnotami, orientovaná pod povrch, k podstate vecí.

Motív cesty vlakom sa navyše zreteľnejšie spája s precitovaním krásy (i škaredosti) sveta, obsahuje okrem dynamiky aj statický oporný bod, zvláštnu stálosť vnímania pohybu, numinozitu, komplexnosť pohľadu na beh sveta, prvok prenikania všetkými jeho časťami, splynutie aj svojbytnosť. Čoho dôsledkom je empatia, pocit harmónie v najvnútornejšej podstate a zážitok krásy, ktorú André Breton vystihuje pomocou metafory vlaku, hovoriac, že „krása je ako vlak na stanici, ktorý ustavične posúvajú a ja viem, že nikdy neodíde, ani neodíšiel. Krásu tvoria podobné trhavé pohyby, väčšinou bezvýznamné, no vieme, že sú prípravou na to trhnutie, ktoré už bude mať svoj význam. Ľudský duch si prispôsobuje práva, ktoré mu nepatria. Krása nie je dynamická ani statická“ (Breton, 1998, s. 123). V. Reisel vo svojich pamätiach opakovane pripomína ako veľmi chcel študovať: „v meste, kde žili moji obľúbení básnici a spisovatelia, kde prednášali na univerzite takí profesori ako F. X. Šalda, Jan Mukařovský, profesor francúzskej literatúry Josef Kopal alebo Albert Pražák...“ (Reisel, 2017, s. 69–70), o to pochmurnejšia je nevyhnutnosť návratu, ktorá ho ako chiméra sprevádzala počas jeho pobytu, o to bolestnejšie je neprijemné poznanie, že z reálneho mesta sa stalo neskutočné mesto a z reálnych plánov neuskutočnený sen.

A predsa sú odchod a návrat dva odľahlé body spojené cestou. Tvoria jednotu skúsenosti, princíp obnovy, ktorá prispieva k ľudskej originalite a nezávislosti. Skrývajú alúziu na človeka, tvorca – básnika, element ľudského druhu. Návrat z vysneného priestoru, z procesu neobyčajne synchronizovaných premien si lyrický hrdina do všedného života prináša revitali-

zovanú silu – energiu imaginácie. Túto perspektívu cesty nadrealistický básnik projektuje z „*neznámych, amorfných, neuväzniteľných zákonitostí silne subjektívnej a morbidnej logiky, ktorá vládne všade tam, kde komár racionálnych súdov končí svoj let, oklamáný povrchom vecí...*“ Väčšina nadrealistických básnikov, – čo zaiste platí aj pre Vladimíra Reisela –, „...*odhaľuje cesty rozšíreného vedomia a upriamuje čitateľa na iný spôsob nazerania pod povrch*“ (Macsovszky, 1997, s. 181).

Výsledkom jeho cesty do neskutočného mesta, a teda aj jej zmyslom je vyslobodenie človeka zo „*všetkých deformujúcich nánosov a pokrivení či už v sociálnej alebo umeleckej oblasti*“ (Mojík, 1998, s. 36), taktiež nezaťažený pohľad na život a „*nové videnie reality*“ (Kováč, 1968, s. 304). Pričom báseň je vehiklom na tejto ceste, prostriedkom, ktorý posväcuje účel. Prináša prenikavú *poéziu nového videnia* (Reisel, 1941), obsiahnutie reality takej, aká naozaj je, ale aj aká by mohla byť, čo sa spája s mementom aj so silnými zážitkami vyplývajúcimi z oslobodenia od povrchnej perspektívy pohľadu a konvencií.

POUŽITÁ LITERATÚRA

- [1] Breton, A. (2005). *Manifesty surrealismu*. Herrmann & synové, Praha.
- [2] Breton, A. (1998). *Nadja*. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [3] Freud, S. (2021) *Výklad snu*. Naše vojsko, Praha.
- [4] Juhásová, J. (2011). Vzťah sakrálnych litánií a avantgardnej litanickej formy v poézii slovenského nadrealizmu. In *Slovenská literatúra*, roč. 58, č. 1, s. 30–52.
- [5] Kováč, B. (1968). *Alchýmia zázračného*. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [6] Macsovszky, P. (1997). Mäsožravka ostáva v tichosti. In *Literika*, roč. II., č. 1–2, s. 179–182.
- [7] Mojík, I. (1998). Surrealizmus a oslobodenie imaginácie. In *Romboid*, roč. XXXIII, č. 5, s. 36–41.
- [8] Pišút, M. (1978). *Hodnoty a čas*. Tatran, Bratislava.
- [9] Plutko, P. (1989). *Básnik Vladimír Reisel*. Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [10] Reisel, V. (1989). Neskutočné mesto. In V. Reisel *Temné noci rozkoše*. Vybrané spisy Vladimíra Reisela (s. 269–306). Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [11] Reisel, V. (1941): Poézia nového videnia I, príloha. In J. Lenko *V nás a mimo nás*. Skarabeus, Bratislava.
- [12] Reisel, V. (1989). Všetky dni a noci. In V. Reisel *Temné noci rozkoše*. Vybrané spisy Vladimíra Reisela (s. 70–186). Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [13] Reisel, V. (1989). Temná Venuša. In V. Reisel *Temné noci rozkoše*. Vybrané spisy Vladimíra Reisela (s. 187–268). Slovenský spisovateľ, Bratislava.
- [14] Reisel, V. (2017). *Vidím všetky dni*. Marenčin PT, Bratislava.
- [15] Schopenhauer, A. (1992). *Metafyzika lásky*. PDN, Olomouc.
- [16] Tomčík, M. (1949). *Slovenská nadrealistická poézia*. Matica slovenská, Martin.
- [17] Vajanský, Hurban, S. (1909). Na cestu. In I. Krasko *Nox et solitudo*. Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, Turčiansky Sv. Martin.
- [18] Všetická, F. (1992). *Stavba prózy*. Vydavateľstvo Univerzity Palackého, Olomouc.
- [19] Winczer, P. (2000). *Súvislosti v čase a priestore*. VEDA, Bratislava.
- [20] Žemberová, V. (2017). Nastal čas na návraty. In *Proudy* [online]. 2017, č. 1, s. 1–10 [cit. 2024-9-16]. Dostupné z:
https://www.phil.muni.cz/journal/proudy/filologie/materialy/2017/2/zemberova_nastal_cas_na_navraty.php